

ארגונים לא־ממשלתיים והזירה המשפטית והפוליטית במבצע 'צוק איתן'

ג'רלד מ. שטיינברג, אן הרצברג וג'ושוע בקון

דוחות של ארגונים לא־ממשלתיים על אירועים בלוחמה א־סימטרית נוטים לרוב להתקבל כאמינים, למרות שאינם מתבססים על מתודולוגיות אמינות לאיתור עובדות. כך גם הנטייה לקבל את הניתוחים המשפטיים המבוססים על פרשנויות בעייתיות ו"מבטאות שאיפות" שזכות להד רחב. מנגד, מדיניות צה"ל ומשרד הביטחון להדיפת הלוחמה הפוליטית במהלך מבצע 'צוק איתן' השיגה השפעה מוגבלת בלבד. על בסיס ניתוח זה נטען להלן שיש צורך בגיבוש גישה רחבה ופרו־אקטיבית יותר, שתנוסח בתשומת לב רבה.

מילות מפתח: עזה, ארגונים לא־ממשלתיים, NGO, זכויות אדם, דה־לגיטימציה

בדומה לעימותים קודמים בעזה, גם במהלך מבצע 'צוק איתן' (יולי – אוגוסט 2014) הייתה לזירה הפוליטית חשיבות עצומה, ובמיוחד לתקשורת הבינלאומית, לאו"ם ולזירות הקרב המשפטיות. זרם ההאשמות כלפי צה"ל מצד גורמים פלסטיניים רשמיים ובעלי־בריתם בדבר ביצוע פשעי מלחמה נפוץ שוב ושוב והייתה לו השפעה ניכרת, במיוחד באירופה ובארצות־הברית.

במקביל, במהלך המלחמה ולאחריה, עשרות ארגונים לזכויות אדם ולסיוע הומניטרי פרסמו מאות הצהרות, שרובן המכריע הופנו כלפי ישראל. גורמים רשמיים בארגונים אלה צוטטו בהרחבה בערוצי התקשורת הבינלאומיים, והפרסומים שלהם הודגשו באין ספור כתבות. הצהרות שהגישו למועצת זכויות האדם של האו"ם מילאו גם הן תפקיד מרכזי בהקמת הוועדה המיוחדת "לחקירת הפרות של החוק

פרופ' ג'רלד שטיינברג, מייסד התכנית לניהול סכסוכים באונ' בר אילן, נשיא NGO Monitor
אן הרצברג, היועצת המשפטית של NGO Monitor
ג'וש בקון, ראש דסק ישראל ב־NGO Monitor

ההומניטרי הבינלאומי והחוק הבינלאומי לזכויות האדם... במסגרת המבצעים הצבאיים שבוצעו מאז 13 ביוני 2014, שבראשה עמד ויליאם שייבס.¹ התביעות וההאשמות של הארגונים הושמעו גם במושבים של הפרלמנט האירופי, בקמפוסים של אוניברסיטאות ובמקומות נוספים.

הקמפיין מטעם הארגונים הלא-ממשלתיים פעל על פי דפוס התנהגות האופייני לארגונים אלה. מאז השתלט חמאס על רצועת עזה ב-2007 תוך סילוק הרשות הפלסטינית וארגון פתח, מנפיקה רשת של ארגונים כאלה זרם קבוע של הצהרות, דוחות, הודעות לעיתונות ו"קריאות דחופות" לגנות את ישראל. במסמכים אלה מכונה המדיניות הישראלית "ענישה קולקטיבית" וחוזרות הטענות שעזה נותרה "תחת כיבוש", חרף הנסיגה הישראלית המלאה ב-2005.

בניגוד למגמה זו, אותם דוחות והצהרות מקדישים תשומת לב מועטה בלבד לעשרות אלפי הרקטות והטילים שנורו מעזה לעבר ישראל, או לטקטיקה של חמאס למקם אובייקטים צבאיים בתוך ריכוזי אוכלוסייה אזרחית. למעט חריגות ספורות, דוחות הארגונים השמיטו אזכורים על שיגורי טילים, מנהרות תקיפה ומתקנים צבאיים אחרים שהתגלו בתוך בתי חולים, בתי ספר ובתי מגורים. הטענות על אזרחים שנפגעו בעזה אשר יוחסו ל"פשעי מלחמה של צה"ל" כללו מעט מאוד, אם בכלל, אזכורים על היעדים הצבאיים ועל גורמים אחרים החיוניים להבנת ההקשר של העימות.

הקמפיינים המבקשים להעניש ולבודד את ישראל התעצמו, בעיקר באירופה, כשהם מצטטים האשמות שמשמיעים ארגונים בינלאומיים כמו 'אמנסטי אינטרנשיונל' ו'משמר זכויות האדם', וארגונים פלסטיניים וביניהם 'אל-מזאן', 'אל-ח'אק' ו'המרכז הפלסטיני לזכויות אדם'. מאמצים אלה כוללים קריאה לחרם, שלילה וסנקציות (BDS); תביעות שהוגשו לסמכויות שיפוט אוניברסליות נגד גורמים ישראליים רשמיים וחברות או ישויות ממשלתיות שעושות עסקים עם ישראל, ופעילות של שדולות וקמפיינים במוסדות בינלאומיים כגון האו"ם, הפרלמנט האירופי, בית הדין הבינלאומי (ICJ) ובית הדין הפלילי הבינלאומי (ICC).²

השימוש הנרחב במונחים משפטיים כגון 'זכויות אדם', 'החוק ההומניטרי הבינלאומי' ומונחים דומים לצורך מתקפות פוליטיות יוצר מראית עין של מומחיות ואמינות בטענותיהם של הארגונים הלא-ממשלתיים. עם זאת, העדויות מראות שרבים מהארגונים הפועלים בתחומי זכויות אדם ודיני העימות החמוש (LOAC) מבצעים את החקירות שלהם תוך היעדר בולט של סטנדרטים ומתודולוגיות.

תהליך זה חזר על עצמו פעמים רבות, כולל בג'נין ב-2002, בתביעה לבית הדין הבינלאומי לצדק בנושא מחסומי הביטחון בישראל ב-2004, במלחמת לבנון השנייה ב-2006 ובמבצע 'עופרת יצוקה'. בכל אחד מהמקרים הביאו ההתקפות על אזרחים בריכוזי אוכלוסייה גדולים לתגובה ישראלית, שנענתה מייד בהעלאת

האשמות נגד ישראל ב"פשעי מלחמה", "פשעים נגד האנושות", ו"ירי מכוון על אזרחים" (בהתבסס על "עדות ראייה"). דיווחי התקשורת וגורמים פוליטיים נוטים לחזור על טענות אלה מבלי לאמת אותן, והאו"ם ובמיוחד מועצת הביטחון שלו קוראים לחקירות בינלאומיות ולהעמדה לדין בגין פשעי מלחמה.

ההאשמות שמעלים ארגונים אלה מתקבלות לרוב על ידי התקשורת וגורמים אחרים כנכונות בשל "אפקט ההילה", שלפיו קבוצות הנתפסות כמקדמות עקרונות מוסריים מוגנות מפני חקירה, וטענותיהן מתקבלות כפי שהן. כפי שציינו חוקרים אקדמיים שחקרו תופעה זו, "לפי גישה רווחת, ארגונים לא־ממשלתיים מורכבים מאנשים אלטרואיסטים הפועלים לטובת האינטרס הציבורי הכללי..."³ כתוצאה מכך, הצרכנים של דיווחי הארגונים הללו נוטים להתעלם מהיעדר מתודולוגיות אמינות לאיתור עובדות ומחוסר מקצועיות, או להמעיט בחשיבות היבט זה.

בנוסף, לכמה חוקרים ואנשי צוות הפעילים בארגונים לא־ממשלתיים שמצוטטים בתקשורת ומוזכרים בדוחות האו"ם יש עבר מוכח של חוסר אובייקטיביות. במקרה של ישראל, לדוגמה, כמה מחוקרי ארגון אמנסטי וחברי צוות התקשורת שלו היו בעלי רקע של פעילות אנטי־ישראלית קיצונית. דבורה היימס, למשל, "חוקרת" מטעם אמנסטי לענייני ישראל והשטחים הפלסטיניים, התנדבה ב־2001 לשמש "מגן אנושי" בבית ג'אלה כחלק מ'תנועת הסולידריות הבינלאומית' (ISM) הרדיקלית.⁴ גם רבים מהארגונים הפלסטיניים כגון אל־האק, אל־מזאן והמרכז הפלסטיני לזכויות אדם (PCHR), שהתביעות המשפטיות והעובדות שהם מביאים מצוטטות בדיווחי התקשורת ובחקירות האו"ם, רחוקים מלהיות בלתי־לויים או אמינים.

בקמפינים שהובילו ארגונים לא־ממשלתיים בתחילת הדרך, כמו המיתוס של "הטבח בג'נין" במהלך מבצע 'חומת מגן' ב־2002, ניסו צה"ל, משרד החוץ וגופים אחרים לתאם תגובה דרך מרכז תקשורת משותף. עם זאת, כפי שציין השגריר גדעון מאיר, מסיבות שונות התיאום לא הצליח למנוע את הפצת ההאשמות ב"טבח" או לסתור אותן (ולמרות שבסופו של דבר המיתוס הופרך, הוא הסב בשעתו נזק רב לישראל).⁵

במבצעים שאירעו לאחר מכן, החשש הישראלי מנפגעים בקרב האזרחים ומלחץ בינלאומי שיתווסף בשל כך דרבן את צה"ל לפעול למיתון הנזק באמצעות חדשנות טקטית. בכך נכללו נוהל 'הקש בגג' – התקשרות או שליחת מסרון אזהרה לאזרחים על מתקפה מתקרבת, והוספת יועצים משפטיים למטות המבצעיים בדרגים הנמוכים.

למרות התנהלות זו, במבצע 'צוק איתן' נמשכו הקמפינים של הארגונים והשפעתם גברה. במהלך העימות ולאחריו הם שבו והאשימו את ישראל ב"פשעי מלחמה", "תגובות לא מידתיות", מתקפות "חסרות אבחנה" ו"ירי מכוון על אזרחים", שנעשו ללא נחיצות או הצדקה צבאית. כמו במערכות הקודמות בעזה, גם הפעם

הופצו מאמרים, סרטונים וצורות אחרות של פרסומים המבקשים להפליל את התגובה הישראלית, את הנשיק שבו השתמשו ואת אופן השימוש בו בנסיבות המסוימות. הניתוח הנוכחי מעלה את המסקנה שעל מנת למתן את ההשפעה של קמפיינים אלה, לרבות החרמות והלוחמה המשפטית, יצטרכו משרד הביטחון וצה"ל לפתח יחד עם ממשלת ישראל גישות חדשות במענה לארגונים אלה, כחלק מההכנות לזירת הדה־לגיטימציה במלחמות העתידיות. נראה כי המענה שהונהג עד היום לא הצליח להשיג השפעה משמעותית, כפי שיידון להלן.

דיווחי הארגונים הלא־ממשלתיים במבצע 'צוק איתן'

מבצע צוק איתן החל ב־8 ביולי 2015 ונמשך 51 ימים – הרבה יותר מהמבצעים ב־2008 וב־2012 (שארכו שלושה שבועות ושבוע, בהתאמה). לאחר תקיפות אוויריות עבר צה"ל למבצע קרקעי, ונכנס לעזה במטרה מוצהרת של הפסקת ירי הטילים, הריסת מנהרות התקיפה והשבת ההרתעה.

ביום הראשון ללחימה החלו עשרות ארגונים מקומיים ועולמיים גם יחד לפרסם הצהרות, לחבר דוחות ולהפיץ האשמות נגד צה"ל. בהיעדר מידע ממקור ראשון ונוכחות בשטח (למעט הארגונים הפלסטיניים), דיווחים אלה היו עתירי רגש ומוגזמים. אל־מזאן – ארגון פלסטיני בולט לזכויות אדם – האשים את ישראל ב"קצירת" אזרחים ובירי על תושבי עזה "באופן חסר תקדים".⁶ באופן דומה, ארגון משמר זכויות האדם (HRW) שבסיסו בארצות־הברית האשים את ישראל במסגרת הודעות לעיתונות ולאור"ם בהתקפה מכוונת נגד תושבי עזה, שכללה "מניעת מזון, תרופות, דלק ואמצעי אספקה חיוניים אחרים. למאות אלפי אנשים אין גישה למים נקיים. בתי החולים קורסים תחת העומס".⁷

ארגון אמנסטי התמקד בהפרות לכאורה של החוק הבינלאומי, והקדיש משאבים ניכרים להאשמת ישראל ב"פשעי מלחמה" בעקבות ירי על בתים המשמשים את חמאס וארגוני טרור אחרים. דוח אמנסטי שכותרתו "משפחות תחת הריסות: מתקפות של ישראל על בתים מאוכלסים" (5 בנובמבר 2014)⁸ התבסס על עדויות משולהבות, ונלוו אליו שבועות של קידום ברשתות החברתיות, הודעות לעיתונות ודחיפת תוכן בתקשורת להשגת פרסום לטענות.

אמנם, היו ארגונים שגינו את מתקפות הפלסטינים על אזרחים ישראלים, אך גינויים אלה היו פחותים בכמות ובעוצמה מהגינויים כלפי פעולות ישראל. לדוגמה, ארגון אמנסטי פרסם דוח אחד המפרט את התקפות חמאס על אזרחים ישראלים, אולם שמר על שתיקה לגבי התשתית המורכבת שהקים חמאס בתוך בתים, מסגדים, בתי ספר, גנים ובתי חולים. במקביל פרסם אמנסטי לפחות ארבעה דוחות נרחבים, לרבות הפרויקט הדיגיטלי האינטראקטיבי "Gaza Platform" שזכה לחשיפה רבה, וכולם התיימרו לתעד את הפשעים לכאורה של ישראל.⁹ באופן

דומה, ארגון משמר זכויות האדם פרסם שלושים פריטי מידע על הלחימה (הודעות לעיתונות, דוחות וכדומה), כאשר מתוכם רק פריט אחד עסק במתקפות חמאס על אזרחים ישראלים. (כמה פרסומים נוספים גינו את ירי הטילים מעזה, אולם תמיד כנספח לדוחות שהתמקדו בעיקר בטענות להפרות מצד ישראל).¹⁰

הערכת המומחיות של ארגונים לא־ממשלתיים בדיווח על עימות חמוש

האמינות שמיוחסת לדוחות של ארגונים לא־ממשלתיים מבוססת בחלקה על התפיסה שהם בעלי מומחיות צבאית, בין היתר בנוגע להחלטות על ירי לעבר יעדים מסוימים ("באופן מכוון"), או להערכות שלפיהן תחמושת גרמה נזק מסוים. עם זאת, בחינה של הפרסומים ושל קורות חיי האנשים המועסקים על ידי הארגונים אינה תומכת בהנחות אלה – למרבית ה"חוקרים" ומחברי הדוחות אין כל רקע צבאי. במקרים הספורים שבהם הארגונים השתמשו ב"מומחים" חיצוניים חסרו, בדרך כלל, האישורים ההכרחיים, ובמקרים רבים אנשים אלה כלל אינם מזוהים – דבר ההופך כל הערכה עצמאית של הידע והכישורים שלהם לבלתי־אפשרית. חלק מראשי הארגונים כיום ובעבר הודו לאחרונה בליקויים אלה, אולם התנהלות זו נותרה בעינה.¹¹

חוסר המומחיות מונע מארגונים אלה לזהות במדויק את הנשק שנעשה בו שימוש בלחימה, ובכך הוא מערער את אמינות המסקנות המשפטיות שלהם. המרכז הפלסטיני לזכויות אדם וארגונים נוספים שבו וטענו במהלך המלחמה כי המתקפות הגיעו מ"מטוסי קרב" "טנקים" או "כלי טיס בלתי־מאוישים".¹² לא ברור מה היה הבסיס שלהם לסיווג שיטת המתקפה. גם אם הנשק ניתן לזיהוי באמצעות תמונות של נזק לכאורה, זיהוי זה אינו מספק כל מידע על זהות המטרה, מדוע נעשה ירי לכיוונה ואיזה מידע היה זמין למפקדות הצבא בשעת הירי. יתרה מכך, על רקע האשמות קבועות בהרג אזרחים ובכך שלא נראה כל יעד צבאי בסביבה, אין כל דרך לדעת אם התמונות שהוצגו הן שיקוף מדויק של האתר, או אם הזירה בווימה. לכן, כל טענה עובדתית ומשפטית של הארגונים המתבססת על "הוכחות" אלה אינה יכולה להיחשב אמינה.

לחלופין, ובמידה שאכן נעשה שימוש במתודולוגיה שיטתית כלשהי, דיווחים של ארגונים לא־ממשלתיים בעימותים חמושים נשענים במידה רבה על ראיונות עם תושבים באזורי העימות, ובחלק מהמקרים על דיווחים בתקשורת, המתבססים לרוב על אותם מקורות. "עדים" אלה טוענים כמעט תמיד שלא היו לוחמים או מטרות צבאיות בסביבה שספגה את המתקפה של צה"ל, וכי לא הייתה כל הצדקה למתקפות. טענות אלה משמשות לאחר מכן "הוכחה" לכך שלא הייתה "נחיצות

צבאית" למתקפות, ולכן הן היו "חסרות אבחנה" ו"לא-מידתיות", והיוו הפרה של החוק ההומניטרי הבינלאומי.

דיווחי הארגונים במהלך מבצע 'צוק איתן' ולאחריו התמידו בדפוס זה. לדוגמה, המרכז הפלסטיני לזכויות אדם מצטט עדים שטענו כי "שכונת אל-שג'עיייה נראתה כאילו נפגעה מרעידת אדמה או צונאמי, משום שההרס היה כה רב"¹³. אותם עדים, ולפיכך גם הצהרות הארגונים, אינם מזכירים בשום מקום את הנוכחות הבולטת של טרוריסטים באזור, שהובילה באותו יום לקרב עז בין צה"ל לארגוני הטרור, ולמותם של שבעה חיילי צה"ל.¹⁴

הערכת הטענות הנוגעות לחוק הבינלאומי

בנוסף להיעדר מתודולוגיות אמינות לאיתור עובדות, הניתוחים המשפטיים והמסקנות בדוחות הארגונים בדרך כלל פשטניים, מטעים ומשקפים עמדות פוליטיות שנוטות לייחס כוונת זדון ("כוונה") לפעולות ממשלת ישראל וצה"ל.

למרות שארגונים לא-ממשלתיים אינם גופים שיפוטניים בשום צורה, ואינם משרתים סמכות רשמית כלשהי (אלא אם התמנו במיוחד לעשות כן על ידי מדינות או מוסדות בינלאומיים), הם מפרסמים טענות והאשמות משפטיות ומסקנות לגבי אשמה פלילית בהתבסס על הפרות לכאורה של הדין ההומניטרי הבינלאומי, הדין הבינלאומי לזכויות אדם והדין הפלילי הבינלאומי. אלא שרבות מהמסגרות הללו מעורפלות והגדרתן עמומה, במיוחד בנוגע לזכויות אדם ולדיני העימות החמוש. כתוצאה מכך, מומחים משפטיים רבים ממליצים כי ועדות לאיתור עובדות ימנעו ממסקנות משפטיות ויותירו סוגיות כאלה לגופים המשפטיים שנועדו לכך, במידה שגופים כאלה זמינים.¹⁵ אולם נציגי הארגונים מתעלמים מהמלצה זו, ומעדיפים את השימוש ב"משפט בינלאומי המבטא שאיפות", כפי שיידון ביתר פירוט להלן, במיוחד בדוחות ובהאשמות המתמקדות בפעולות ישראל בעזה.

בנוסף לאימוץ עמדות שלא ניתן להגן עליהן לגבי החוק הקיים ולהמצאת סטנדרטים בינלאומיים, פעמים רבות הארגונים גם מיישמים הגדרות שאינן עקביות לתפיסות משפטיות. למשל, מאז 2007 זכה המונח 'ענישה קולקטיבית' לשימוש חוזר בקרב ארגונים אלה בנוגע למדיניות ישראל בעזה. המונח שימש כדי להראות שהמדיניות הישראלית אינה חוקית וכי היא מהווה הפרה של החוק הבינלאומי, כשהוא משקף בכך עמדה אידאולוגית שאינה עולה בקנה אחד עם הפרשנות המקובלת למונח זה בחוק הבינלאומי. ניסוחים אלה הופיעו בהתמדה בפרסומי הארגונים מאז 2007, והמשיכו להופיע במהלך העימות של 2014 ולאחריו.

בניגוד לשימוש שעושים ארגונים אלה במונח 'ענישה קולקטיבית', הוא מתייחס למעשה לעונשים פליליים (כליאה, הוצאה להורג) המוטלים על קבוצת אנשים בגין מעשים המיוחסים לחלק מחברי הקבוצה. המונח אינו מתייחס לסנקציות

ומצור העומדים בכללי המשפט הבינלאומי. לפיכך, הגבלות על הכנסת סחורות לאזור לחימה אינן מהוות "ענישה קולקטיבית" על פי החוק הבינלאומי.¹⁶ באופן דומה, התגובה הצבאית הישראלית לירי טילים על אוכלוסייה אזרחית במהלך מבצע 'צוק איתן' עלתה בקנה אחד עם יישום זכותה החוקית של ישראל להגנה עצמית, בניגוד להאשמות ב"ענישה קולקטיבית".

הוא הדין לגבי הפרשנות של הארגונים למונח 'מגן אנושי', ששימוש בו מהווה הפרה ברורה של דיני העימות החמוש, וליבת ההבדל בין לוחמים לאזרחים. למרות איסור מהותי נגד השימוש במגן אנושי,¹⁷ ארגונים אלה ממעיטים בעקביות ואף מכחישים עדויות לשימוש נרחב שעושים ארגוני טרור בתשתית אזרחית כחלק מפעילות הלחימה שלהם. הם מעמעמים את היקף התופעה, ובמקום זאת טוענים כי אם ישראל תוקפת לוחמי חמאס, מנהרות או נשק המוסתר בבתים, במסגדים, בבתי ספר ובבתי חולים, אזי מתקפות אלה הן בהכרח "חסרות הבחנה" ובלתי־חוקיות בשל "ירי על אזרחים".

על רקע המלחמה בעזה ב־2014, גורמים מארגון משמר זכויות האדם ו'בצלם' ניסחו רבות מהתביעות המשפטיות שלהם בהכללות שמחקו את עקרונות הליבה וההגדרות עבור מגן אנושי. למשל, דובר 'בצלם' הסביר כי "ההתמקדות במקרים ספציפיים עלולה להסיט את הדיון משאלות הנוגעות לתמונה הכוללת של התנהלות המלחמתית של ישראל".¹⁸ גם ארגון משמר זכויות האדם – למרות שהכיר במידה מסוימת בכך שחמאס אכן פועל מתוך אזורים אזרחיים – דבק בטענתו שאפילו אם חמאס ממוקם בתוך אוכלוסייה אזרחית, אין בכך משום "מגן אנושי". הארגון נצמד להגדרה צרה בהאשמתו את צה"ל בהפרות, בעודו מזכה מאשמה את חמאס ואת שאר ארגוני הטרור.¹⁹ למרות מכלול הראיות על טילים ומנהרות בבתי אזרחים ובאתרים מוגנים, ארגון אמנסטי הצהיר ש"אין הוכחות בשלב זה שאזרחים פלסטינים נוצלו באופן מכוון על ידי חמאס או ארגונים פלסטיניים חמושים במהלך פעולות האיבה הנוכחיות כ"מגן" מפני מתקפות ישראליות על מיקומים ספציפיים, או על אנשי צבא או על ציוד".²⁰

על פי דיני המלחמה, מטרות יכולות להיות אך ורק יעדים צבאיים, ובכלל זה אתרים ומבנים אסטרטגיים.²¹ בעצם ההמעטה והכחשת השימוש שעשה חמאס במגן אנושי כדי להגן על אתרים כאלה, יכולים הארגונים הלא־ממשלתיים להצדיק את התמקדותם בגינוי ישראל בשל "ירי על אזרחים". יתרה מכך, כפי שצוין על ידי הוועדה הבינלאומית של הצלב האדום (ICRC), "מרבית האובייקטים האזרחיים יכולים להפוך לאובייקטים שימושיים עבור הכוחות החמושים. כך למשל, בית ספר או מלון הם אובייקטים אזרחיים, אולם אם הם משמשים לאכלוס חיילים או אנשי מפקדה, הם הופכים ליעדים צבאיים".²² היבט מהותי זה בעימות אינו בא לידי ביטוי בדוחות הארגונים.

בתגובה לכך פיתח צה"ל שיטה מקיפה שנועדה להעריך אם מטרה נתונה היא חוקית, לרבות שילוב יועצים משפטיים בתוך כל חטיבה ולעתים ברמת הגדוד. יועצים אלה זמינים גם כדי לספק ייעוץ משפטי בזמן אמת בעיצומה של הלחימה. מעט מאוד צבאות אחרים, אם בכלל, מיישמים פרקטיקה זו,²³ אולם, גם התנהלות זו של צה"ל לא זכתה לאזכור בדוחות הארגונים.

האשמה נוספת שהשמיעו הארגונים הייתה כי ישראל "יורה במכוון על אזרחים" ומבצעת "מתקפות חסרות הבחנה". כמעט כל מטרת ירי של ישראל הוגדרה על ידי הארגונים כתקיפה בלתי־חוקית, וכאשר העדויות הצביעו על יעד צבאי לגיטימי כמטרה, הארגונים טענו כי התקיפה הישראלית הייתה "לא מידתית".²⁴ לדוגמה, בדוח "משפחות תחת הריסות" של אמנסטי קבע הארגון כי המתקפה שהרגה את מוחמד מוסטפה אל־לוח (חקירה העלתה שהוא פעיל חמאס ומטרה לגיטימית²⁵) וכמה מבני משפחתו הייתה "לא מידתית".²⁶ אמנסטי אינו מספק כל הוכחה לטענה זו, למעט "עדות של עדי ראייה". יתרה מכך, מוחמד מוסטפה אל־לוח רשום באמנסטי כאזרח ולא כלוחם – דבר הממחיש שוב את חוסר היכולת או חוסר הרצון של אמנסטי לחקור תקריות כאלה.

בדוחות קודמים בנוגע לפעולות צה"ל בעזה, וביניהם דוח גולדסטון שפרסם האו"ם ב־2009 בעקבות 'עופרת יצוקה', והתבסס בעיקר על האשמות שהעלו ארגונים לא־ממשלתיים,²⁷ ההאשמה המרכזית (שממנה גולדסטון חזר בו לאחר מכן²⁸) הייתה שישראל מיישמת מדיניות בדבר הרג מכוון של אזרחים.

באופן כללי, כדי לקבוע אם מתקפה בוצעה על פי העקרונות של הבחנה ומידתיות נדרשת הערכה של גורמים רבים. למשל, יש לדעת מה היה ידוע למפקדי הצבא לפני המתקפה, לרבות מיקומי האויב, נוכחות אובייקטים צבאיים, נוכחות אזרחים, נזק צפוי לאזרחים, היתרון הצבאי הצפוי והוכחות לכוונה לגרום נזק לאזרחים. הערכת גורמים אלה צריכה להתבצע על פי הצפי מהמתקפה ולא על פי תוצאותיה.

כפי שצוין לעיל, ארגונים לא־ממשלתיים אינם לרוב בעלי מומחיות או גישה למידע שיאפשרו להם לבצע הערכות אלה, והם טוענים באופן שיטתי כמעט שהמתקפות אינן חוקיות רק על סמך התוצאות. הניתוח של משמר זכויות האדם משקף חוסר הבנה במבצעים צבאיים וחוזר על ההאשמה ב"ענישה קולקטיבית".²⁹ באמצעות מיקום מטרות צבאיות בתוך אובייקטים אזרחיים (ראו לעיל) הצליח חמאס לנפח את מספר הקורבנות מקרב האזרחים, ולהקטין את מספר הלוחמים ההרוגים. הארגונים פשוט דקלמו את הצהרות חמאס בנוגע למספרי האזרחים ההרוגים, תוך התעלמות מהמניפולציה על מספר הקורבנות. שלושה ארגונים (בצלם, אל־מזאן והמרכז הפלסטיני לזכויות אדם) המרכיבים את "אשכול ההגנה" (Protection Cluster) במסגרת הסניף המקומי של משרד האו"ם לתיאום

העניינים ההומניטריים ביססו את האומדנים שלהם בעיקר על נתונים ממשרד הבריאות של עזה, שנמצא בשליטת חמאס.³⁰ ארגונים אלה ציטטו לאחר מכן את מספר הקורבנות הבלתי־מבוסס כדי להאשים אל צה"ל בהתנהלות "לא מידתית" ו"חסרת הבחנה".³¹ רבות מהמתקפות הישראליות שהביאו להרג אזרחים בעזה היו מוצדקות לחלוטין על פי החוק הבינלאומי. לפיכך, מספר הנפגעים אינו הגורם שלפיו ניתן לקבוע אם בוצעו פשעי מלחמה.³²

יתרה מכך, סטטיסטיקות אלה לא הבחינו בין אזרחים שנהרגו בקרב לבין פלסטינים שנהרגו מירי תועה של טילים מצד חמאס, מפיצוצים משניים או מוקדמים של נשק פלסטיני או מהרג של משתפי פעולה ואזרחים אחרים בעזה, שביצע חמאס.³³ דומה שהארגונים לא עשו כל מאמץ להשיג נתונים אלה.

כשמצרפים הכול יחד, להאשמות החוזרות בהרג מכוון של אזרחים תוך הפרה של נורמות משפטיות ומוסריות יש השלכות פוליטיות רבות־עוצמה, וכפי שכבר צוין, הן יכולות להשפיע במידה רבה על חופש הפעולה של הצבא להגיב למתקפות. השלכות אלה מומחשות בשתי הדוגמאות שלהלן.

במשך 51 ימים הצליחה ישראל לנהל מלחמה מבלי שאף החלטת או"ם תכפה על צה"ל להפסיק את הלחימה טרם השגת יעדיו, ומבלי שייאלץ להיכנע ללחץ בינלאומי מסיבי. עם זאת, לקמפיין המתמשך שמובילים הארגונים המאשימים את ישראל בהפרות זכויות אדם היו השלכות במהלך הלחימה. בזירה הבינלאומית למשל, ארצות־הברית, בעלת־בריתה הקרובה של ישראל, החליטה לעכב משלוח של טילי 'הלפיר' שביקשה ישראל. לפי הדיווחים, היה זה לאחר שהבית הלבן "זעם על נתניהו ועל כוחות צה"ל בשל המתקפות על עזה, במיוחד לנוכח המספר הגבוה של נפגעים מקרב האזרחים".³⁴ סביר להניח שהחלטה זו התבססה על נתונים מטעם ארגונים לא־ממשלתיים, בהיותם הגורמים המרכזיים להפצת הסטטיסטיקות וההאשמות בדבר קורבנות אזרחיים.

נוסף לכך, ממשלת בריטניה החליטה "לבחון" מתן רישיונות לייצא לישראל נשק הקשור ללוחמה. למרות שממשלה זו דחתה את הקריאות מצד חברי פרלמנט ואחרים להטלת אמברגו נשק מידי על ישראל, היא פתחה בכל זאת בבדיקה פרטנית של "כל אחד מהרישיונות בשל העימות בעזה". החלטה זו הגיעה בעקבות קמפיין מצד ארגון בריטי בשם 'קמפיין נגד סחר בנשק'.³⁵ קמפיינים דומים של ארגונים אחרים עיכבו יצוא של נשק בריטי לישראל בעקבות מבצע 'עופרת יצוקה'.³⁶

המענה לדה־לגיטימציה מצד ארגונים לא־ממשלתיים

כאמור, בשנים האחרונות גוברת ההבנה בצה"ל ובמסגרות ממשלתיות אחרות בישראל כי לזירה הפוליטית של עימותים א־סימטריים יש השלכות על היכולת להגיב באמצעים צבאיים כלפי מתקפות ואיומים. בהקשר זה יש חשיבות מרכזית

לדוחות, להאשמות ולניתוחים שמציגים ארגונים לא־ממשלתיים, ואשר מנוסחים בלשון החוק הבינלאומי וזכויות אדם. באירופה ובמקומות אחרים הובילו פעילויות של ארגונים אלה לכמה תופעות של מגבלות על יצוא צבאי,³⁷ לתביעות במסגרת לוחמה משפטית נגד קציני צה"ל ומנהיגים פוליטיים, וליוזמות רבות לחרם.³⁸ כחלק מהמאמצים לצמצם את ההשפעה של ההאשמות בפשעי מלחמה, צה"ל הכניס שינויים מסוימים בנשק ובטקטיקה. אלה כוללים מתן אזהרות שנועדו למזער את מספר האזרחים הנפגעים באמצעות 'הקש בגג', הגבלת השימוש בזרחן לבן, שינוי תוכן עלוני האזהרה המוצנחים מהאוויר ואמצעים נוספים.³⁹ בנוסף, משרד המשפטים, משרד החוץ וצה"ל ניסו להפריך טענות של ארגונים בדבר הפרת זכויות אדם ופשעי מלחמה באמצעות מאמצי הסברה נרחבים, שכללו פרסום דפי מידע והצגת מידע חזותי.

המענה ההסברתי נמשך גם לאחר מבצע 'צוק איתן'. זמן קצר לפני פרסום דוח ועדת החקירה של מועצת זכויות האדם של האו"ם, שאותה הוביל בתחילה ויליאם שייבס (ששוב התבסס בעיקר על טענות הארגונים), פרסמו משרד החוץ ומשרד המשפטים ניתוח מפורט להיבטים אלה של הלחימה, לרבות כמה תקריות שבהן אירעו לכאורה הפרות. מידת ההשפעה שהייתה, אם בכלל, לחקירות ולדוחות המפורטים הללו על אמינות ההאשמות שהעלו הארגונים נותרה לא ברורה. לפיכך, מענה מהיר ומואץ בזמן אמת להאשמות בדבר זכויות אדם והפרת זכויות אדם במהלך לחימה יאפשר לצה"ל "לנצח" בדיווחים. המדיניות, שהתאפיינה בהכחשות כלליות מבלי לספק תגובות ייעודיות להאשמות דרך דובר צה"ל, אינה מספיקה עוד. כדי לדחות את התפיסה בדבר ה"מומחיות" של הארגונים, ישראל חייבת להציג הפרכות מפורטות.

במקביל, יש לקרוא תיגר על הטענות המשפטיות שמעלים קהילת הארגונים ותומכיהם סמוך להופעתן, לרבות הפרכות מפורטות במקרים מסוימים, ויש לעשות זאת בניסוח ובהקשר שיהיו מובנים גם למי שאינם מומחים למשפט, לרבות עיתונאים ופעילים ברשתות החברתיות. אמנם, מגבלות מבצעיות ימנעו תמיד פרסום מלא של הפרטים, אך הנטייה להגביל את התגובה הפומבית בכל מקרה כמדיניות ברירת המחדל בצה"ל זקוקה לבחינה מחודשת. המיקום ו/או השם של היעדים הצבאיים צריכים להיחשף ככל האפשר, על מנת להמחיש את ההצדקה לתגובה הצבאית.

נוסף לכך, באמצעות הפרכת המומחיות שהארגונים טוענים לה, שתתבצע בעזרת אנשי מקצוע ומומחים בתחומים צבאיים ומשפטיים, ניתן יהיה להשפיע גם על היכולת של ארגונים אלה בתחום הכיסוי התקשורתי והמדיניות. למרות שצה"ל ומשרד הביטחון עשו מאמצים רבים לצמצם את ההתנגשות עם הארגונים, ואפילו פעלו לפתח ערוצי תקשורת בתקווה להפחית את העוינות ולהגביר את

הידע בקרב גורמים בארגונים אלה, גישה זו נכשלה. במקום זאת, על גורמים ישראליים רשמיים, מומחים בלתי-תלויים וארגוני חברה אזרחית תומכים לפעול בתקיפות כדי לחשוף ולהמחיש את חוסר המומחיות של הארגונים, תוך שימוש במקרים שבהם טענותיהם היו שקריות בבירור. מענה ייעודי כזה יאפשר לישראל למתן את הנזק מהדה-לגיטימציה הצפויה במלחמות עתידיות.

הערות

- 1 “UN Human Rights Council S-21/1 Ensuring Respect for International Law in the Occupied Palestinian Territory, Including East Jerusalem,” July 23, 2014, http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/SpecialSession/Session21/A-HRC-RES-S-21-1_en.doc
- 2 Pnina Sharvit Baruch, “Operation Protective Edge: The Legal Angle,” in *The Lessons of Operation Protective Edge*, eds. Anat Kurz and Shlomo Brom, (Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2014); Orde F. Kittrie, *Lawfare: Law as a Weapon of War*, Oxford Univ. Press, 2016.
- 3 Peter Willetts, “Introduction,” in: Peter Willetts (ed.), “*The Conscience Of The World*”: *The Influence Of Non-Governmental Organisations In The UN System*, (Washington D.C: Brookings University Press, 1996), p.11.
- 4 Inigo Gilmore, “Israel protests as British women join ‘human shield’,” *The Telegraph*, July 29, 2001, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/israel/1335737/Israel-protests-as-British-women-join-human-shield.html>.
- 5 Gideon Meir, “Jenin: The Diplomatic Cost,” in Hirsh Goodman and Jonathan Cummings (eds.), *The Battle of Jenin: A Case Study in Israel’s Communications Strategy*, (Tel Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies, 2003).
- 6 “Al Mezan Calls for Accountability for War Crimes and an End to Israel’s Occupation of the Occupied Palestinian Territory, Death Toll Rises to 2,168: 521 Children and 297 Women Since 7 July 2014,” Al Mezan Center for Human Rights, August 27, 2014, <http://www.mezan.org/en/post/19514>
- 7 “Human Rights Council: Establish Fact-Finding Mission in Israel/Palestine,” Human Rights Watch, July 23, 2014, <https://www.hrw.org/news/2014/07/23/human-rights-council-establish-fact-finding-mission-israel/palestine>
- 8 “Israel and the Occupied Palestinian Territories: Families Under the Rubble: Israeli Attacks on Inhabited Homes,” Amnesty International, November 5, 2014, <https://www.amnesty.org/en/documents/MDE15/032/2014/en/>
- 9 “Publications: State of Palestine,” Amnesty International, <https://www.amnesty.org/en/search/?country=38551>
- 10 “Indiscriminate Palestinian Rocket Attacks,” HRW, July 9, 2014, <https://www.hrw.org/news/2014/07/09/palestine/israel-indiscriminate-palestinian-rocket-attacks>
- 11 Robert L. Bernstein, Human Rights in the Middle East, *Goldstein Lecture on Human Rights, University of Nebraska at Omaha*, November 10, 2010 http://www.ngo-monitor.org/article/human_rights_in_the_middle_east;

- “Salil Shetty” ‘Speaking Truth to Power,’ *Talk to Aljazeera*, February 10, 2014, <http://www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2014/02/salil-shetty-speaking-truth-power-201427102725815233.html> 12
ראו לדוגמה:
- “On the 15th Day of the Israeli Offensive: Dozens of Palestinian Civilians Killed or Wounded as Israeli Forces Attack Apartment Buildings, Mosques, Hospitals and Schools; White Phosphorous Bombs and Flechette Shells Fired by Israeli Forces in Border Areas,” *PCHR*, July 22, 2014, <http://pchr.org/en/?p=1614>
- “Temporary Ceasefire Reveals Mass Destruction in Beit Hanoun,” “PCHR, 13
Sheja’eyya,” July 27, 2014, <http://imemc.org/article/68635/>
- “IDF releases details on Shejaiya battle in which 7 soldiers died July 20,” *Times of Israel*, August 22, 2014, <http://www.timesofisrael.com/idf-releases-details-on-shejaiya-battle-in-which-7-soldiers-died/> 14
- “2014 Gaza War Assessment: The New Face of Conflict,” The Jewish Institute for National Security Affairs, March 2015, <http://www.jinsa.org/files/2014GazaAssessmentReport.pdf>, p. 45-6. 15
- “False Claims of ‘Collective Punishment’ in NGO Campaigns on Gaza, *NGO Monitor*, 16
February 28, 2008, <http://www.ngo-monitor.org/article.php?id=1822>
- Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), June 8, 1977,” International Committee of the Red Cross, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?viewComments=LookUpCOMART&articleUNID=F08A9BC78AE360B3C12563CD0051DCD4> 17
- Jodi Rudoren, “Facing Rights Accusations, Israel Opens Gaza Inquiries,” *New York Times*, December 6, 2014, http://www.nytimes.com/2014/12/07/world/middleeast/israel-opens-new-investigations-into-gaza-strip-war.html?_r=0 18
ראו לדוגמה:
- “‘Naive Beyond Understanding’: Hannity Clashes With Human Rights Watch Exec,” *FOX News*, December 15, 2014, <http://insider.foxnews.com/2014/12/15/hannity-clashes-human-rights-watch-exec-ken-roth;>
Transcript of CNN Newsroom that aired on July 29, 2014 available at [http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1407/29/cnr.02.html;](http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1407/29/cnr.02.html)
HRW, “Human Rights Watch Statement on our November 22 Press Release,” December 16, 2006, <http://www.hrw.org/en/news/2006/12/15/humanrights-watch-statement-our-november-22-press-release> 19
- “Israel/Gaza Conflict: Questions and Answers,” Amnesty International, July 25, 2014, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2014/07/israelgaza-conflict-questions-and-answers/> 20
- “Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977,” International Committee of the Red Cross, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?viewComments=LookUpCOMART&articleUNID=F08A9BC78AE360B3C12563CD0051DCD4> 21

- ש.ם. 22
- “A Conversation with General Martin Dempsey, Chairman of the Joint Chiefs of Staff,” Carnegie Council Events, November 6, 2014, <http://www.ustream.tv/recorded/55011394> 23
- “Joint letter: Grave concern regarding Israeli calls to vacate northern Gaza Strip,” *Adalah*, July 14, 2014, <http://www.adalah.org/en/content/view/8307> 24
- ראו: 25
- “We Love the Martyr Muhammad Mustafa al-Louh,” *Facebook*, September 1, 2014, <https://www.facebook.com/%D9%85%D8%AD%D8%A8%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D9%87%D9%8A%D8%AF-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D9%85%D8%B5%D8%B7%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%88%D8%AD-%D8%A3%D8%A8%D9%88-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%A8%D8%AF-453948821412190/> 26
- “Israel and the Occupied Palestinian Territories: Families Under the Rubble: Israeli Attacks on Inhabited Homes,” Amnesty International, November 5, 2014, <https://www.amnesty.org/en/documents/MDE15/032/2014/en/> (pg. 34). 27
- Gerald Steinberg & Anne Herzberg, *The Goldstone Report “Reconsidered”: A Critical Analysis* (Jerusalem: NGO Monitor & the JCPA, 2011). 27
- Richard Goldstone, “Reconsidering the Goldstone Report on Israel and war crimes,” *The Washington Post*, April 1, 2011, https://www.washingtonpost.com/opinions/reconsidering-the-goldstone-report-on-israel-and-war-crimes/2011/04/01/AFg111JC_story.html 28
- “Israel/Palestine: Unlawful Israeli Airstrikes Kill Civilians,” Human Rights Watch, July 15, 2014, <http://www.hrw.org/news/2014/07/15/israelpalestine-unlawful-israeli-airstrikes-kill-civilians> 29
- “Determining the Body Count in Gaza,” *FiveThirtyEight*, July 22, 2014, <http://fivethirtyeight.com/features/determining-the-body-count-in-gaza/> 30
- Pnina Sharvit Baruch, “Operation Protective Edge: The Legal Angle,” in: *The Lesson of Operation Protective Edge*, Eds. Anat Kurz and Shlomo Brom, 2014, p. 68-69, http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/ZukEtanENG_final.pdf 31
- גופים משפטיים כגון בין הדין הפלילי לפשעי יוגוסלביה לשעבר (ICTY) הפנו את תשומת הלב לתופעה זו. לדוגמה, הוועדה שמינה התובע של ICTY לבדיקת העוולות שביצעו לכאורה כוחות נאט"ו במהלך המערכה בקוסובו ב־1999 סיכמה כי “מרבית החומר שהוגש למשרד התובע כלל דיווחים על הרג אזרחים, וברוב המקרים מזמן את המסקנה שבוצעו פשעים.” 32
- “Hamis executes 30 suspected collaborators: report,” *I24news*, July 29, 2014, <http://www.i24news.tv/en/news/international/middle-east/38508-140728-hamas-executes-30-suspected-collaborators-report> 33
- Barak Ravid, “U.S. Confirms Taking ‘Additional Care’ Over Israeli Arms Transfers Amid Gaza Operation,” *Haaretz*, August 14, 2014, <http://www.haaretz.com/israel-news/1.610686> 34
- Rowena Mason, “UK government reviewing £8bn of commercial and military export licences granted to Israel,” *the Guardian*, August 4, 2014. 35

- Gerald M. Steinberg, Anne Herzberg, and Asher Fredman. "A Farewell to Arms? NGO 36
campaigns for embargoes on military exports: the case of the UK and Israel," *Israel*
Affairs Vol. 19, No. 3, (2013): pp. 468-87.
- Alexander Joffe, "How the Gaza War has Affected the BDS Movement," *The* 37
Algemeiner, September 1, 2014, [http://www.algemeiner.com/2014/09/01/how-the-
gaza-war-has-affected-the-bds-movement/](http://www.algemeiner.com/2014/09/01/how-the-gaza-war-has-affected-the-bds-movement/)
- ש.מ. 38
- Steinberg, Herzberg, and Fredman. "A Farewell to Arms?" 39